

Kelemen Lajos

Művelt varázs; munka

Takáts Gyuláról

“szintjén egyenetlen
itt vagy amott ne legyen”
(Publius Ovidius Naso)

A művészet voltaképp nem egyéb, mint csatlakozás a Teremtőhöz. Írás, festés, szoborfaragás, vagy zenélés ürügyen: a léleknek különféle imitatív és generatív formákban játszódó szegődési kísérlete. Tehát nem akármilyen munka. Szakasztott olyan, mint a bádogozás vagy a favágás: néha nehéz, néha mámorító. Aki alkot – bevallva, bevallatlanul – Isten munkavállalói engedélyére hagyatkozik. S bízunk az anyagáramlásban.

A mögöttünk hagyott század kellőképpen kiokított bennünket arról, hogy valamely valóság könnyűszerrel felhasználható egy másik valóság takarására. E takargatósdni többnyire az erkölcs hirtelen félredobásával köszönt be, s egynémely formai kritériumoknak eleget téve, végül átírásnak nevezetik. Csakhogy lássuk: a fezőrökkel és a kalmárszellemmel szemben olykor mintha túllontúl lengének, gyenge testnek tűnnék az ars. És? – kérdezheti bárki, legföljebb alszik egy hosszút. Igen, hogy majd pihenten, s mintegy visszahatásként túlzásokban tanúskodjon önerejéről. A véglet sajátos bátorság; az igazi életről való lemondás bátorsága, ami bizony eléggé fonák kurázszi. Az életderűnek hátat fordító korokban, mint amilyen a miénk is, mért csodálkoznánk a fancsali Európa immár huzamos örömtelenségén?

Kívánatos, de egyáltalán nem szükségszerű az alkotás, mondják a nihilisták. Mindegy is: szavaikra akár fütty, akár taps a válasz, éppenséggel a végletesség árulja el, mily ingatag vélelem az övék, mely roppant messze esik a tapasztalattal viaskodó szellem egyéni élményétől. (A teljes tagadás a semmihez vezet, és a semmi: semmi marad, csak a lelket éhezeti – még ama előkelő nevű imaginárius világban is).

És ingatag a nihilista feltevés másodszer is, elvégre bármikor megfordítható. Miért ne? Az alkotás nem okvetlenül kívánatos, de szükségszerű. Hogy e tézisnek hol a megfelelése a tapasztalatban? Nem muszáj nagyon régi és nagyon finom időknél látszó távolokban keresgélni.

A géniusz nem mond fel, és dehogyanis következtetésekben, sokkal inkább észrevételekben fejezi ki magát. E szemléletnek újra és újra megjön az ideje. Amikor a kézműves és alkotó, ugyan más-más tárgyon dolgozva, mégis a közös természetből merít; a mérték és a határ alapelve szerint. Ámde hiába, hogy beállítottáguk közös viselkedésmódból születik, nem élne meg, ha e szemléletnek nem volnának egyéni hősei, ha e lelki megnyilvánulásban nem ismernénk fel kontinensre szabott kultúránk forrás-meséjét. Amely egy hitrege vad fejezetében ered, főszereplői: a szépséges főnői királylány, Európé és egy selymes, aranyszőrű bika képébe bújt főisten. Mindenesetre a történet leg-alábbis igen-igen elegendő. Egészen máig ér; a folytatás egy része: irodalom, művészet, ez is folytatható vég nélkül, ami egyáltalán nem ijesztgetés, bár az alkotásnak a határérték mellett a határtalanhoz is köze van; az ősi bonyolultsághoz és az ősi egyszerűséghez. És igazán: a nevezett Európa-történet most szóba hozandó szakasza nem egy elmúlt kultúra rekonstruálásaként hat, nem feltámasztás, hanem a klasszikus világképnek egyéni világképbe helyezése. Régi és új találkozik össze, s hogy az összesség személyes meggyőződést nyerjen, egy már-már döbbenetesen gazdag karakter köré fonódik. E karakter: Takáts Gyula.

Az ő személyiségének és életművének egyik legjellemzőbb dimenziója alighanem a szín. A szín, mint bőség; mint a természet anyanyelvében az ige; a szín, mint emóció; mint egyszerre-látás; és szín, mint színpad, jobban mondva színtér. E pódium egyik pontja a koordinátarendszerben Kaposvár, a másik feltétlenül Európa; úgyhogy kellően tágas emelvény, ahol a különleges nagyságrendű léleknek a derű és a kétségbeesés kalandjai után a végkok szikár monológiáját kell felmondania. Takáts Gyula költő, író, tudós, képzőművész, és mindezekkel együtt: folytonos alkalom. S most, születésének centenáriumán valóban rendkívüli aprópó.

Takáts Gyula ifjúságához bizonyos értelemben kegyes volt az idő; az a korszak nemcsak terhelt és edzett – engedett is, vagy legalább engedni kényszerült a nagyság precedenseinek. A huszadik század első harmadában ugyanis eleven és kivételes méretű művész-példák dacoltak a költészetért; a fiatalember akár személyesen fölkereshette egyiket-másikat. Például a robotos életű Babitsot, aki javában kezeskedett még a magas szépségről. (“...1929–1941 között a Nyugat modorát, párbeszédeit, válaszait, ízlését és színét kerestem minden új magyar írásban – emlékezik Takáts Gyula: Ehhez az irodalmi körhöz és mércéjéhez igazítottuk, mértük például húszévesen Pécsen is, az indulásunk idején Weöressel a megjelent műveket és készülő írásainkat is.”)

Takáts hamar megtanulta, hogy az alkotás egyes homályos műveleit csakis a tisztán, világosan kimondható eljárásokkal együtt illik emlegetni. És hamar megtanulta, hogy aki az antikvitás örökösének eszmél magára, nem takarhatja el a természetet, nem mondhat le az elmékedésről, és okvetlenül fel kell mennie a dombra. Megtanulta rendjén különválasztani az állapotot a vérmérséklettől. S egészen korán felfedezte, hogy az akaratot fékező görög észkorklát emlegetésére mint csuklik el (esetleg miként kezd el arrogálni) jó néhány európai hang. S ő nem akart kiesni a régi athéni testvériségből. Remélve, hogy Nemeszisz (a mérték) bizalmasa, a háborítatlan szépségben helyezte mind távolabbra a maga határait. A hely igazságát választotta, egyfajta mérlegjátékra törekedett, melyben a természet korigálja a történelem hitványságát. “...a test és a föld / nyelve találkozott” – írja egyik versében, talán Athén fiaira, s ezek kései utódaira is gondolva: “Egy más szellem hite szól / és ragyog szemükben, / mint boldog szigetfűzér, / ahogy e pincehomlokai / tündöklő sok kis / kontinensre néznek... / És reggel – eszébe már egyiknek se jut, / hogy összetört zöld / sugaraiból / fölrakja ezt a tájat! (...) E sűrített világ, / hogy innen ragyogjon eztán, / már kezünk alól, az elmerültre vissza!”

A száz év emlegetése sok gyönyörűséget és sok öreg frázist fölébreszthet. A szólamok akár díszpohárra cserélhetők, s fölváltva lehet emlegetni hol egyiket, hol másikat: inni az életörömről, dicsérni a szép vénülést – csak hogy Takáts Gyula fiatal. Bizonyos értelemben mindig is természeti csoda volt: fényből, szenvedélyből, a tárgyak értéséből és mély kétségbeesésből építkezett, a leglebegőbb egyszersmind legkeményebb képletre hagyatkozva: semmi sem számít, csak a nap, és semmi sem számít, csak az időtlen. Ez egyben azt is jelenti, hogy nála mindig múltakat gyűjt össze a pillanat, az ő európaisága a harmonikus választásban gyökerezik. Mint magáénak élt élmény, övé Athén, Róma, Ferrara, övé Horatius, Csokonai, Berzsenyi, Apollinaire, övé a somogyi pásztorművészet; ez mind együtt, egészen közlőül, úgy, hogy mindegyik nevében igaza legyen. De semmilyen szempontból sem próféta; ha a leginkább reá vonatkozó fogalmat, a költészetet mindenképp tetézni kellene, mondjuk egy szegről-végről rokon kifejezéssel, a másik fogalom ez lehetne: filozófus. Sok nagyszerű költői életmű ragyog, noha szerzője alig pazarolt energiát a gondolkodásra. Ezzel szemben Takáts Gyula életműve kimondottan mítoszokból kifejlő filozófiával teljes. És ugye a mítosz, mint tudjuk, kép és szimbólum. Igen: szimbólum, mellé anyag tűzben és jégben. Mit tesz a mesterember, aki engedvén a hívásnak, benyit a műhelybe, s ott ezeket találja: jelképeket, és a matériát, amely persze nem egyéb, mint a világra való rácsodálkozás nyers élménye? Mi mást is tehetne: megsemmisül vagy felderül.

Az alkotás nem egyéb, mint csatlakozás a Teremtőhöz. S az ő társaságában az embernek gyakorta eszébe ötlök a végtelen. A sok közül az egyik árnyalat. A homokszemnek is megvan az enormitása – már ha készek vagyunk megpillantani. A túlon túlra, Takáts Gyula is, mint csaknem minden művész, a végesből igyekszik rálátni. Rettenve és boldogan. Erre tett fogadalmat; próbálkozni újra meg újra; és az ilyesféle ismétlés – ki ne lenne tisztában vele – klasszikus erény.